

JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA: OD APARTHEJDA DO POSTSEGREGACIJSKE TRANZICIJE

Boško Picula

*Sveučilište u Zagrebu,
Fakultet političkih znanosti*

Pregledni rad

Sažetak

Premda su u 20. stoljeću i druge države prolazile kroz dramatične društvene i političke promjene, i to od totalitarizma do konsolidirane demokracije, Južnoafrička Republika slučaj je za sebe. Poziciju *sui generis* najjužnija afrička država dobila je zbog rigorozne rasne segregacije i diskriminacije koju je režim sustavno provodio prema domicilnom stanovništvu. Vrhunac te politike bilo je uvođenje aparthejda 1950. godine, koji je uz kontinuiranu represiju i istodobnu međunarodnu izolaciju potrajao do 1990. i početka demokratske i postsegregacijske tranzicije. Nakon tri ciklusa višerasnih kompetitivnih izbora Južnoafrička Republika danas je država čiju uspješno započetu tranziciju obilježavaju relativno visok stupanj unutarnje stabilnosti i aktivna uloga u međunarodnoj zajednici, ali i potpuno novi izazovi, od side i porasta kriminala do regionalnih suparništava i opasnosti od pojave "obrnutoog" razizma.

Što je današnja Južnoafrička Republika? Svojevrсна *dugina nacija* ili nešto posve drugo? Tvorac pojma *dugine nacije*¹ dobitnik je Nobelove

¹ Rasno heterogeno stanovništvo najvećim dijelom čine crnci (77%), dok je bijelaca sedam puta manje (11%). Ostatak je rasno miješano stanovništvo (9%) te stanovništvo azijskog podrijetla, većinom Indijci (3%). No prava heterogenost vlada među pojedinim rasnim skupinama, pa je tako među crncima najbrojniji narod Zulu (22%) uglavnom u po-

krajini KwaZulu-Natal, a slijedi narod Xhosa (18%) na jugoistoku zemlje, zatim Pedi (9%) na sjeveru te Soti (7%), Tswana (7%), Tsongci (4%), Svazi (3%), Ndebeli (2%) i Vendi (2%). U unutrašnjosti zemlje živi manji broj Sana i Hojhojna. Što se tiče bijelaca, natpolovičan broj njih pripada Afrikaanerima (56%) kao potomcima nizozemskih doseljenika Bura. Žive većinom u pokrajinama Transvaal i Oranje. Potomci kasnijih britanskih doseljenika (37%) žive uglavnom u pokrajini Western Cape i u priobalnim gradovima (izvor: Natek i Natek, 2004: 416).

nagrade za mir i anglikanski svećenik Desmond Tutu.² Otkako je 1990. godine zakoračila u posve novu društvenu zbilju okarakteriziranu ukidanjem aparthejda i institucionalizacijom demokratskoga političkoga sustava, Južnoafrička Republika (službeni naziv: Republic of South Africa/Republiek van Suid-Afrika) doista plijeni pozornost analitičara. Pritom je u prvom planu upravo mogućnost da desetljećima najgrublje segregirano društvo započne proces unutarne homogenizacije na polju izgradnje nacije i uređenja zajedničke države. Sam je koncept aparthejda izdržao punih četrdeset godina premda je i prije njegova ozakonjenja 1950. godine zemlja bila rasno segregirana. O kakvoj je vrsti političke represije riječ, najbolje svjedoči podatak da se aparthejd održao unatoč organiziranom otporu većinskoga crnačkoga stanovništva predvođenog Afričkim nacionalnim kongresom i unatoč ostrim sankcijama OUN-a uvedenima protiv južnoafričkog rasističkog režima 1960/1961, čime je unutarjni konflikt u zemlji dobio međunarodnu dimenziju, što je itekako važno u njegovoj analizi.

Iako Tutuova usporedba južnoafričkih različitosti sa skladom duginih

boja prije podsjeća na idealizam priznatog borca za mir i pravdu negoli na politički realizam, najbogatija zemlja afričkoga kontinenta petnaest godina nakon početka preobrazbe prema konsolidiranoj demokraciji nudi dovoljno argumenata da se teza o *duginoj naciji* ne proglasi preoptimističnom. Naime Južnoafrička Republika, unatoč teškom nasljeđu aparthejda i nemalom broju tranzicijskih problema, ima realne izgleda da se konsolidira kao demokracija čiji će uspjeh postati katalizatorom šireg regionalnog oporavka. To pokazuje iskustvo institucionalnog dizajna južnoafričkoga političkoga sustava nakon ukidanja aparthejda 1990. godine i organiziranja prvih slobodnih izbora 1994. Premda postoje različita mišljenja, ti se izbori funkcionalno mogu uvrstiti među postkonfliktne izbore iako nije bila riječ o ratnom konfliktu, nego o dugotrajnom unutarnjem sukobu.

Politički sustav i politički život zemlje nakon njihove provedbe pokazuju ključne odlike demokratskih institucija: stabilnost, impersonalnost i podložnost kontroli. No danas je pravi izazov različita percepcija demokracije među biračima u zemlji. Većina afričkog dijela biračkoga tijela demokraciju doživljava isključivo u instrumentaliziranom smislu, tj. kao političku instituciju čija je prvotna zadaća osigurati temeljne životne uvjete. S druge strane velik broj bjelačkoga stanovništva demokraciji pridaje protektivni smisao, odnosno u njoj vidi jamstvo zaštite svoga manjinskoga položaja i branu od moguće diskriminacije. Stoga je ključno pitanje tamošnjega postkonfliktnog društva stvaraju li se u njemu začeci nekog budućega konflikta, sličnoga prethodnomu, ali s bitno izmijenjenom pozicijom glavnih aktera.

² "Za neke znanstvenike i političke lidere *du-boko podijeljen* karakter Južnoafričke Republike njezina je Ahilova peta. Za druge, poput bivšeg anglikanskog nadbiskupa Cape Towna i dobitnika Nobelove nagrade Desmonda Tutua, potencijalna snaga Južnoafričke Republike krije se u njezinu ustroju kao *dugine nacije*. I dok se s jedne strane ističe prednost, s druge strane Tutuova karakterizacija nehotice ukazuje na stupanj do kojega su južnoafričke konstitutivne boje ostale razdijeljene nakon razdoblja segregacionizma i aparthejda." (Butler, 2004: 30)

Politička povijest do ozakonjenja aparthejda 1950.

Od 10. do 17. stoljeća teritorij današnje Južnoafričke Republike područje je velikih migracija. U tim su seobama narodi Bantu iz istočnih dijelova Afrike potisnuli domicilno stanovništvo Sane i Hojhojne iz priobalnih područja u unutrašnjost zemlje. Portugalski pomorac Bartholomeu Dias kao prvi Europljanin oplovljuje 1488. godine Rt dobre nade utirući put novim europskim misijama. Tako Nizozemac Jan van Riebeeck u ime Nizozemske istočnoindijske kompanije utemeljuje 1652. u pokrajini Kaap prvo naselje europskih doseljenika i naziva ga Kaapstadt (engl. Cape Town). Doseljenici iz Nizozemske ubrzo se sukobljuju s crnačkim stanovništvom, istodobno dovodeći robove iz drugih dijelova Afrike. U 17. stoljeću sukobi se šire, a potkraj istoga stoljeća u Južnu Afriku dolaze i Britanci. Koristeći francusko osvajanje Nizozemske, Britanci 1795. zauzimaju pokrajinu Kaap i donose prve zakone o ograničavanju kretanja domicilnoga crnačkoga stanovništva.

Naseljavanje britanskih kolonista u prvoj polovici 19. stoljeća i ukidanje ropstva o kojemu je ovisila poljoprivreda Bura, potomaka doseljenih Nizozemaca,³ dovode do sukoba među Europljanima, pri čemu su Britanci držali vlast, dok su Buri bili brojniji. Seleći se prema unutrašnjosti zemlje, Buri se sukobljuju s plemenom Zulu, doseljenim

³ Nakon što je Nizozemska istočnoindijska kompanija 1657. dopustila svojim članovima osnivanje vlastitih imanja u Kaapu, nizozemski su se doseljenici počeli nazivati Burima (nizoz. *boers* – seljaci). Godine 1679. Kompanija je dopustila naseljavanje i drugim Europljanima.

u zapadne dijelove današnje Južnoafričke Republike početkom 19. stoljeća. Pobjeđivši ih, Buri osnivaju svoje republike Natal, Transvaal i Oranje. No sve su one uskoro došle pod britansku vlast, a novu priliku za gospodarsko osamostaljenje Buri dobivaju otkrićem nalazišta dijamanta i zlata. Ozakonjenje rasne segregacije i dominacije bijelaca nad većinskim crnačkim stanovništvom počinje 1887, kada je većina crnačkih zemljoposjednika u Kaapu izgubila pravo glasa. I dok su kolonije Kaap (engl. Cape) i Natal bile pod britanskom vlašću, Oranje i Transvaal su od 1881. i uspješne pobune protiv Britanaca bili pod kontrolom Bura. Međutim u Burskom ratu (1899-1902) Britanci zauzimaju Oranje i Natal pa se odlukom britanskoga parlamenta sve južnoafričke kolonije 1910. ujedinjuju u Južnoafrički Savez sa statusom dominiona.

Iste je godine formirana i prva savezna vlada, dok obespravljeno crnačko stanovništvo 1912. osniva Afrički nacionalni kongres (engl. African National Congress, kratica ANC)⁴ koji počinje borbu protiv sve snažnije diskriminacije. Tako je 1923. institucionalizirana rasna segregacija u gradovima (Urban Areas Act), a 1926. crnačko je stanovništvo izgubilo pravo na kvalificiran rad. Između 1924. i 1935. na čelu je savezne vlade premijer James Barry Munnik Hertzog koji donosi program "rješenja" crnačkoga pitanja, zapravo pojačanu diskriminaciju u svim područjima društva.

Hertzog je 1934. ujedinio svoju Nacionalnu stranku (engl. National Party,

⁴ Zapravo South African National Native Congress, kasnije preimenovan u današnji naziv.

kratica NP) i Južnoafričku stranku (South African Party, kratica SAP) u Ujedinjenu južnoafričku nacionalnu stranku (engl. United South African National Party, kratica UP), ali mu se suprotstavio Daniel François Malan utemeljujući vlastitu političku stranku s najradikalnijim rasističkim programom među tadašnjim bjelačkim strankama. Upravo će Malan kao izborni pobjednik 1948. godine na čelu ponovno ujedinjene Nacionalne stranke⁵ i kao predsjednik vlade (1948-1954) pokrenuti posvemašnju podjelu društva na rasno privilegiranu europsku manjinu i rasno diskriminiranu afričku većinu lansirajući u predizbornoj kampanji pojam *aparthejda*⁶, koji je tako dobio programsko značenje, tj. sustavno ozakonjenje rasne segregacije i potpune društvene izolacije domicilnoga afričkoga stanovništva.

Uvođenje aparthejda 1950. i političke prilike do 1960.

Dvije godine nakon izborne pobjede Malan 1950. inicira donošenje dvaju temeljnih rasističkih zakona – Zakon o registraciji boravišta (engl. Population Registration Act) i Zakon o nacionalnim područjima (engl. Group Areas Act) kojima je parlament podijelio državljanu na bijelce, crnce, Azijce i tzv. mješance te ustrojio gradove u odvojene stambene i poslovne četvrti za svaku od proklamiranih rasa.

⁵ Stranka je na izborima nastupila pod imenom Herenigde (Re-united) Nasionale of Volksparty (HNP/V) te u koaliciji sa Strankom Afrikaanera (Afrikaaner Party) osvojila većinu parlamentarnih mandata (79 od 150).

⁶ Riječ aparthejd na afrikaansu znači odvojenost, a etimološki vuče korijen od francuske riječi *aparté* (govor za sebe).

Godine 1953. donesen je novi rasistički zakon o javnim službama (engl. Reservation of Separate Amenities Act) kojim su segregirani promet, kina, restorani i sportska igrališta, dok su kasnija zakonska rješenja tu segregaciju proširila i na škole, sveučilišta i bolnice. Aparthejd kao službenu političku doktrinu nastavljaju, ali i produbljuju Malanovi nasljednici na čelu vlade.⁷ Tako je 1959. izglasan zakon o osnivanju bantustana (*homelands*)⁸ kao zatvorenih, poluautonomnih političko-upravnih jedinica crnačkoga stanovništva s vlastitom zakonodavnom i izvršnom vlašću za koje je postojao plan da se u dogledno vrijeme uključe u Južnoafrički Savez.⁹ Riječ je o svojevrsnoj tribali-

⁷ “Ozakonjenje aparthejda osobito je izraženo za trećega premijera iz redova Nacionalne stranke H. F. Verwoerda. To je ozakonjenje opravdano uvjerenjem da su Afrikaaneri od Boga odabran narod i zbog toga superiorni domaćem afričkom stanovništvu. To ih je dovelo do ‘potrebe’ da svoju kulturu i društvo razvijaju odvojeno od ostalih, inferiornih skupina.” (Haus, 2001: 83)

⁸ Osnovano je ukupno deset bantustana, i to svi u istočnom dijelu države: Venda, Gazankulu, Lebowa, Ndebele, Swazi, Bophuthatswana, Qwaqwa, Kwazulu, Transkei i Ciskei.

⁹ “Doktrina separatnog razvoja značila je da svaki Južnoafrikanac mora pripadati određenoj etničkoj skupini, naciji ili plemenu te da svaki od njih mora imati položaj unutar zasebno organizirane vlasti. Etnička kategorizacija nasilno je primijenjena na crnačko stanovništvo koje se protivilo toj doktrini, i to putem opsežnoga socijalnog inženjeringa. Cijele zajednice, pa čak i pojedine obitelji bile su razdvojene birokratskom kategorizacijom politike aparthejda koja je ljude strogo dijelila po navedenim kriterijima. Razmještanje stanovništva klasificiranoga prema rasi i etničkoj skupini bilo je iznimno brutalno. Između 1960. i 1989. 3,5 milijuna

zaciji crnačkoga stanovništva, točnije o retribalizaciji kojom se domicilno stanovništvo nastojalo vratiti u plemenske zajednice. Uz potpunu društvenu i političku izolaciju crnačke većine južnoafričko zakonodavstvo tog vremena normira i zabranu rasno miješanih brakova, pa čak i međurasne spolne odnose.

Istodobno sa sustavnom provedbom politike aparthejda jača političko djelovanje obespravljenoga crnačkoga stanovništva, najvećim dijelom organiziranoga u ANC-u. ANC, koji od 1952. do 1967. vodi Albert John Luthuli, usvaja 1955. Povelju slobode (engl. Freedom Charter). Druga je važna proturasistička crnačka organizacija Panafrički kongres (engl. Pan-Africanist Congress, kratica PAC). Prekretnica u relativno mirnim prilikama u zemlji tijekom 1950-ih, koje je rasistički režim koristio za provedbu svoje politike, uživajući prešutnu podršku zapadnog vojno-političkog bloka, svog najvećeg vanjskotrgovinskoga partnera, dogodila se 1960. kada se međunarodna zajednica napokon aktivno uključuje u rješavanje konflikta.

Iako je ANC pod Luthulijevim vodstvom pokušao miroljubivo djelovati u postojećim političkim okolnostima, događaj iz 1960. odveo je južnoafrički unutarnji konflikt u novu, nasilnu fazu, dajući mu istodobno međunarodno značenje. Mirno prosvjedujući u Sharpevilleu 21. ožujka 1960. protiv zakona o zabrani slobodnoga kretanja crnačkoga stanovništva, prosvjednici su se,

ljudi nasilno je razmješteno kako bi se ispravile 'greške' njihova prvotnoga smještaja. No bantustani nikad nisu ostvarili gospodarsku samodovoljnost ni političku legitimaciju." (Butler, 2004: 20)

predvođeni PAC-ovim aktivistima, sukobili s policijom koja je uporabila oružje i ubila 69, a ranila 176 prosvjednika. Potaknuta krvavim raspletom mirnih prosvjeda, međunarodna je zajednica na čelu s OUN-om osudila pokolj, dok je Vijeće sigurnosti 1. travnja 1960. zatražilo ukidanje politike aparthejda započevši međunarodnu izolaciju režima u Pretoriji, od zabrane prodaje oružja i sudjelovanja na kulturnim i sportskim priredbama do isključivanja zemlje iz međunarodnih organizacija.

OUN-u se pridružio i Commonwealth čiji je član bio i Južnoafrički Savez, no rasistički je režim odbacio međunarodne zahtjeve i zanemario osude. Država je istupila iz Commonwealtha te je 31. svibnja 1961. promijenila ime u Južnoafrička Republika (kratica JAR), ustrajući u provedbi aparthejda unatoč tome što je diplomatski izolirana, suspendirana iz članstva OUN-a te izložena sveopćem međunarodnom bojkotu.

Međunarodna izolacija i konflikt do pokolja u Sowetu 1976.

Dobivanjem međunarodne dimenzije, tj. aktiviranjem međunarodne zajednice upravo kao socijalnog fenomena na međunarodnom planu definiranih načela i vrednota¹⁰, južnoaf-

¹⁰ "... socijalni fenomen koji je pravno relevantan, koji čini nužnu sredinu svih onih procesa što ih nazivamo međunarodnim odnosima, a u toj sredini istodobno vrijede i pravila međunarodnoga javnoga prava; u toj sredini ono se primjenjuje i u njoj ono *de facto* nastaje; međunarodno javno pravo javlja se u međunarodnoj zajednici kao oblik nadgradnje i regulacije odnosa koji nastaju u njoj; a međunarodna je zajednica društveni fenomen na međunarodnome planu." (Vukadinović, 1998: 125)

rički unutarnji konflikt dobiva dva nova značenja. Prvo, politika se aparthejda u ocjenama međunarodnih organizacija na čelu s OUN-om određuje kao najgrublje kršenje prava čovjeka i građanina te nepoštivanje načela i odredbi iz Povelje Ujedinjenih naroda iz 1945, što inicira višedesetljetni međunarodni pritisak na rasistički režim.

Drugo, izolirana iz međunarodne zajednice Južnoafrička Republika postaje regionalni hegemon, odnosno prijetnja sigurnosti i stabilnosti susjednih afričkih država, osim Rodezije (današnji Zimbabve) koja je i sama provodila politiku rasne segregacije. To se posebice odnosilo na Jugozapadnu Afriku koju je Južna Afrika nakon završetka Prvog svjetskog rata dobila kao mandatno područje, a nakon Drugoga svjetskog rata odbila je predati zemlju pod starateljstvo OUN-a te i ondje započela politiku aparthejda. Nasuprot tome zemlja je nasilno priključena Južnoafričkom Savezu 1949. godine, što OUN nikad nije priznao.

Iako je blokovska podjela svijeta početkom 1960-ih određivala koja pojedina svjetska regija pripada zonama interesa SAD-a i SSSR-a, o pitanju rasističkog režima Južnoafričke Republike nakon 1960. naizgled nije bilo prijepora. Zemlja se našla pod embargom međunarodne zajednice, a prvi je zajednički dokument Vijeća sigurnosti kojim se nastojalo spriječiti režim u Pretoriji da nastavi primjenjivati nasilje Rezolucija 181 od 7. kolovoza 1963. kojom je uvedena međunarodna zabrana trgovanja oružjem i njegove isporuke Južnoafričkoj Republici.

Premda je embargo bio prvi značajan čin u međunarodnom nadzoru konflikta i prvi konkretan pokušaj nje-

gova rješavanja, u praksi nije promijenio ništa. Režim je imao dovoljno oružja za obračun s političkim protivnicima iz redova crnačkoga stanovništva koje se gotovo goloruko suprotstavljalo represiji. Osim toga zemlja je zbog razvijenog rudarstva bila itekako važan subjekt međunarodnih ekonomskih odnosa, tako da nije trpjela nikakve veće posljedice u gospodarstvu. Stoga je formaliziran pritisak međunarodne zajednice uporabila za nove obračune s političkim predstavnicima ANC-a i PAC-a, koje je 1960. zabranila, a ANC-ova političara i najutjecajnijeg borca protiv rasističkog režima Nelsona Mandelu 1962. uhitila i osudila na kaznu doživotnog zatvora, čime je izazvala nov revolt crnačkoga stanovništva.

Ne odustajući od djelovanja protiv južnoafričkog režima, Opća skupština OUN-a 27. listopada 1966. oduzima JAR-u mandat nad Jugozapadnom Afrikom, koju pod nazivom Namibija (1968) stavlja pod izravnu upravu OUN-a radi provedbe njezina osamostaljenja. Baš kao i Rezolucija 181 i ta je odluka Opće skupštine OUN-a imala više deklarativno značenje jer se stanje na terenu nije promijenilo. Sve do sredine 1970-ih Namibija je u planovima režima u Pretoriji bila buduća pokrajina JAR-a, ali su oružani otpor crnačkoga stanovništva u pokretu SWAPO i širenje sukoba na susjednu Angolu primorali južnoafrički režim na povlačenje.¹¹

¹¹ OUN je sve vrijeme sukoba u Namibiji jednim legitimnim predstavnikom tamošnjega stanovništva smatrao pokret SWAPO. Dugogodišnje borbe u Namibiji i slom južnoafričke vojne intervencije u Angoli, koja je postala poligon djelovanja stranih vojnih postrojba, doveli su 1988. do međunarod-

Šezdesetih godina JAR prolazi kroz najturbulentnije razdoblje svoje suvremene političke povijesti. Godine 1966. ubijen je predsjednik vlade Hendrik F. Verwoerd kojega je naslijedio Balthazar J. Vorster. Premda se činilo da će nakon premijerova ubojstva režim u Pretoriji ublažiti represiju prema većinskom stanovništvu i pokušati ishoditi priznanje međunarodne zajednice, Vorster ju je pojačao pa su u vrijeme njegova boravka na čelu države (1966-1977. predsjednik vlade, 1977-1978. predsjednik republike)¹² zaredali politički nemiri, masovni prosvjedi, radnički štrajkovi i oružani obračuni policije s prosvjednicima uz stotine ubijenih. Upravo je tijekom Vorsterovih dvanaest godina na mjestu predsjednika vlade registrirano najviše nasilnih smrti, što je južnoafričkom režimu donijelo atribut jednog od najbrutalnijih političkih režima nakon Drugoga svjetskog rata, i to s više od 40 000 ubijenih tijekom 40 godina postojanja

noga sporazuma o povlačenju južnoafričke vojske iz Namibije, odnosno kubanske iz Angole. Sporazumu se pridružio i SWAPO pa je Vijeće sigurnosti u veljači 1989. u Namibiju poslalo mirovne snage. U lipnju iste godine proglašena je opća amnestija i ukinuti svi segregacijski zakoni. Kako je ranije istaknuto, upravo su u Namibiji održani prvi postkonfliktni izbori u organizaciji OUN-a. Na njima je pobijedio SWAPO osvojivši 41 od ukupno 72 mjesta u Ustavotvornoj skupštini koja je u veljači 1990. donijela novi Ustav, a u ožujku 1990. proglasila neovisnu Republiku Namibiju.

¹² U tom razdoblju na rasno ograničenim i samim time nekompetitivnim izborima 1966, 1970, 1974. i 1977. među bjelačkim biračima uvjerljivo pobjeđuje Nacionalna stranka koja je redovito osvajala više od 50% glasa (58,3%, 54,9%, 56,1%, odnosno 65,3%).

aparthejda.¹³ Ta brojka svjedoči da je riječ o pravom oružanom konfliktu koji, unatoč činjenici da se sukob nije zbivao na klasičnoj bojišnici, ima sve karakteristike nasilnoga sukoba. Stoga se i prilike nakon stabilizacije i demokratizacije zemlje početkom 1990-ih mogu definirati kao postkonfliktna, a prvi slobodni izbori 1994. kao standardni postkonfliktni izbori.

Najteži pojedinačni čin nasilja u tom razdoblju svakako je tragedija u Sowetu u lipnju 1976. Ondje su se pobunili mladi crnci nezadovoljni odlukom vlade da se u njihove škole uvede obvezatno učenje afrikaansa. Prosvjedi su eskalirali u sukob s policijom koja je uporabila oružje i ubila oko 600 prosvjednika u Sowetu te u ostalim crnačkim četvrtima u kojima su izbili nemiri. Istodobno je uhićen crnački vođa Steve Biko koji je izoliran, mučen i umoren u policijskoj postaji 1977. godine. Kako bi spriječila opću pobunu crnačkoga stanovništva zbog događaja u Sowetu te nov val pritisaka međunarodne zajednice, Vorsterova vlada, a zatim i vlada njegova nasljednika Pietera W. Bothe (1978–1989)¹⁴ proglašava četiri crnačka bantustana formalno neovisnim republikama: Transkei (1976), Bophuthatswana (1977), Venda (1979)

¹³ "Apartheid se provodio u sklopu jednog od najrepresivnijih režima druge polovice 20. stoljeća. Najtočnije procjene govore o više od 40.000 ubijenih ljudi čiji je egzekutor bila policija koja se služila nizom represivnih postupaka, od racija i nasumičnih uhićenja do pravih mučenja uhićenika kako bi se Afrikanci i ostali oponenti režimu držali *na svom mjestu*." (Haus, 2001: 83)

¹⁴ Pieter W. Botha od 1978. do 1984. obnaša dužnost premijera, a od 1984. do 1989. dužnost predsjednika republike.

i Ciskei (1981). No deklarativno osamostaljenje bantustana nije postiglo uspjeh ni kod crnačkoga stanovništva ni kod međunarodne zajednice.

Rezolucije Vijeća sigurnosti 1976/1977. i slabljenje aparthejda

Neposredno nakon pokolja u Sowetu Vijeće sigurnosti 19. lipnja 1976. donosi Rezoluciju 392 kojom najoštrije osuđuje postupak južnoafričkih vlasti, osobito zbog brutalnog nasilja i ubijanja domicilnoga afričkoga stanovništva,¹⁵ uključujući školsku djecu i studente. Rezolucija stoga zahtijeva hitnu obustavu nasilja i poduzimanje hitnih postupaka kako bi se prekinuli aparthejd i rasna diskriminacija.

Budući da Rezolucija 392 nije donijela nikakav napredak u odnosu aktualnih južnoafričkih vlasti prema crnačkoj većini, Vijeće sigurnosti, također jednoglasno, donosi 4. studenoga 1977. novi dokument, Rezoluciju 418. U njoj se uz već istaknutu politiku aparthejda kao ključni problem ističe i problem naoružavanja JAR-a unatoč embargu na oružje uspostavljenom 1963. godine. Kako su južnoafričke vlasti očito kršile embargo te upotrebljavale oružje za mijesanje u unutarnje poslove susjednih država, ne prežući ni od agresije na strani državni teritorij, Rezolucija nalaže pojačavanje embarga na oružje, njegovu bezuvjetnu primjenu te pridržavanje svih zemalja. Osobito zabrinutost Rezolucija izražava glede mogućnosti da je Južnoafrička Republika počela razvijati nuklearno oružje te zato vanjsku politiku JAR-a ocjenjuje neposrednom prijeljnom svim susjednim državama,

ali i cijelom međunarodnom miru i sigurnosti. Stoga je osnovni cilj Rezolucije 418 bio striktno poštivanje embarga na isporuku oružja JAR-u te pozivanje onih zemalja koje su ga kršile da to prestanu činiti. Rezolucija se, dakako, temeljila na odredbama Glave VII Povelje Ujedinjenih naroda, a popratilo ju je donošenje Rezolucije 421 od 9. prosinca 1977. u kojoj su ranije odluke operacionalizirane osnivanjem posebnog Odbora pri Vijeću sigurnosti. Odbor je bio zadužen za praćenje provedbe odluka Rezolucije 418 te za redovito izvještavanje i davanje preporuka za proces implementacije strogog embarga na isporuku oružja i ostale pripadajuće opreme JAR-u. Tri Rezolucije Vijeća sigurnosti iz 1976. i 1977. pokazale su da među glavnim subjektima međunarodnih odnosa – članicama Vijeća sigurnosti i cijelog OUN-a – ne postoji nesuglasje o opasnosti koju predstavlja režim Južnoafričke Republike. Te su Rezolucije naime u konfliktu u zemlji vidjele neposrednu opasnost ne samo za većinu njezinih građana nego i za cijelu regiju, što je zaprijetilo i svjetskom miru i sigurnosti. Kako su SAD, Velika Britanija i njihovi saveznici u NATO-u bili najvažniji vanjskotrgovinski partneri JAR-a, osobito je bilo važno da se embargo na opskrbu oružjem poštuje u zapadnom vojno-političkom bloku.

Iako su SAD i saveznici pristupili provedbi odluka Rezolucije 418, u praksi je ponovno došlo do raskoraka između službene politike i stvarnoga stanja. Ipak, JAR se krajem 1970-ih i početkom 1980-ih našao u dotad najtežoj gospodarskoj krizi zbog međunarodne izolacije, koju su popratili i brojni nemiri crnačkoga stanovništva. U tim se okolnostima vlada P. W. Bothe odlučila na izvjesne promjene kojima

¹⁵ Izvorno se u Rezoluciji upotrebljava termin "African people" (afrički narod).

je pokušala ublažiti stroge segregacijske zakone, a neke je od njih i derogirala. U prvom redu ukinuta je zabrana međurasnih brakova, uporaba sredstava javnoga prijevoza na rasnoj osnovi te organiziranje sportskih i kulturnih priredaba također isključivo na rasnoj osnovi. Unatoč tome Opća skupština OUN-a ocijenila je da ne postoji napredak u prekidu politike aparthejda te sam aparthejd 1984. okvalificirala zločinom protiv čovječnosti. U uvjetima posvemašnje izolacije na međunarodnom planu i ekonomskih problema koji su zaprijetili stabilnosti zemlje i gospodarstvu rasistički režim odlučuje napraviti iskorak pa 1983. godine donosi novi Ustav. Premda se on oslanjao na zakon *Population Registration Act*, uz *Group Areas Act*, inicijalni dokument o uspostavi aparthejda, njime je omogućeno sudjelovanje tzv. mješanaca i Azijaca (Indijaca) u parlamentarnom životu zemlje. Ustavom je inauguriran trikameralizam, tj. utemeljen je trodomni parlament, Nacionalna skupština, s odvojenim domovima za bijelce (Europljane), tzv. mješance i Azijce, dok je većinsko crnačko stanovništvo ostalo segregirano u odnosu prema tijelima državne vlasti JAR-a. Prvi trorasni izbori održani su 1984.¹⁶ Uključivanjem drugih dviju rasa u politički život zemlje vlada Pietera Bothe pokušala je smanjiti pritisak na sebe od strane dijela stanovništva, ali i međunarodne zajednice. Međutim osim oštrih osuda i sankcija OUN-a Južnoafrička Republika trpjela

¹⁶ Do ukidanja aparthejda 1990. i demokratskih promjena još su jednom održani nacionalni izbori za trorasnu Nacionalnu skupštinu, i to 1989. kada se istodobno glasovalo u sve tri rasne zajednice. Ni taj put crnačko stanovništvo nije imalo pravo glasa.

je i suprotstavljanje Commonwealtha, čijom je članicom bila do 1961. Uz to je velik broj članica Commonwealtha istodobno bio u članstvu Organizacije afričkog jedinstva, a jedan je dio njih novčano i oružano pomagao ANC i druge protivnike režima. Velika Britanija kao glavni partner JAR-a našla se u osobito osjetljivom položaju zbog ekonomskih veza s tamošnjim gospodarstvom pa premda konzervativna vlada Margaret Thatcher (1979–1990) nije bila sklona posvemašnjoj izolaciji zemlje, morala je prihvatiti djelomične ekonomske sankcije Europske ekonomske zajednice uspostavljene 1986. godine. U sličnom se položaju našao i američki predsjednik Ronald Reagan (1981–1989) kada je njegov veto na zakon protiv aparthejda kongresna većina odbila i tako iskazala negodovanje prema režimu u Pretoriji, vodeći istodobno računa o vlastitim afroameričkim biračima.

Kolaps rasističkog režima i ukidanje aparthejda 1990.

Godina 1989. pokazala se prekretnicom ne samo u urušavanju bipolarne podjele svijeta¹⁷ i početku rješava-

¹⁷ “Rušenje velikoga sovjetskoga imperija i nestanak socijalističkoga sustava u Sovjetskom Savezu i Istočnoj Europi svakako je jedan od najvećih političkih događaja na prekretnici dvaju stoljeća. Koliko je tom raspadu supersile pridonio međunarodni čimbenik, a koliko je to bio rezultat unutarnjeg urušavanja sustava, pitanje je velikih i brojnih analiza koje će se vjerojatno još dugo vremena voditi. Sigurno je da je razdoblje hladnog rata kao stanoviti oblik intersistemske ratovanja pogodovalo mobilizaciji svih ekonomskih, političkih, vojnih i ideoloških snaga i njihovu stalnom držanju na okupu. Slabljenjem hladnog rata, ulaže-

nja nekoliko regionalnih sukoba, poput onoga u Kambodži, nego i za kolaps rasističkog režima u Južnoafričkoj Republici. Nekoliko je uzroka tomu:

- gospodarstvo Južnoafričke Republike već je nekoliko godina stagniralo, a kako su izostajale strane investicije zbog međunarodnih sankcija, zemlja nije mogla pratiti razvoj tehnologije i tako robama i uslugama uspješno konkurirati na domaćem i stranom tržištu;
- političke promjene u SSSR-u dolaskom na vlast Mihaila Gorbačova 1985. godine uzrokovale su slabljenje tzv. sponzorskog odnosa SAD-a i SSSR-a prema pojedinim državama i regijama pa južnoafrički režim više nije mogao tražiti legitimaciju u svom radikalnom antikomunizmu i antisovjetskoj vanjskoj politici;
- susjedne zemlje Angola, Mozambik, Zimbabve i Namibija postale su potpuno samostalne države pa JAR više nije mogao iskorištavati njihovu unutarnju nestabilnost za promicanje vlastitih političkih, vojnih i ekonomskih interesa;
- većinsko crnačko stanovništvo predvođeno ilegalnim ANC-om izabralo je nove oblike pritiska na režim, od sindikalnog organiziranja (COSATU/Congress of South African Trade Unions) do lobiranja njihovih pokrovitelja u među-

njem u fazu popuštanja, razvijanjem detanta i sve većom penetracijom zapadnih ideja na tlo golemoga sovjetskog imperija slabile su nametnute dogme i direktive i stvarao se prostor za nastanak procesa koji će voditi Sovjetski Savez” (Mileta & Vukadinović, 1996: 91).

narodnim organizacijama, postajući tako sve efikasniji politički akter u suprotstavljanju rasističkom režimu;

- institucionalno slabljenje apartheida ukidanjem nekih od segregacijskih zakona pojačalo je pritisak na vlasti da otpočnu šire reforme, pri čemu je određenu ulogu imala i parlamentarizacija stranaka tzv. mješanaca i Indijaca.

Sve je to nagnalo establišment da otpočne razgovore s drugom stranom u konfliktu – većinskim crnačkim stanovništvom – pa su prvi razgovori još uvijek zatvorenog Nelsona Mandele i vladinih predstavnika počeli 1987. godine. Dogovori su napredovali pa se dotadašnji južnoafrički predsjednik Pieter W. Botha prvi put sastao s Mandelom 5. srpnja 1989, što je označilo prekretnicu u odnosima režima i obespravljene crnačke većine. No prave su promjene uslijedile nakon dolaska na mjesto predsjednika republike umjerenoga članka Nacionalne stranke Frederika W. de Klerka, koji je na dužnost stupio u rujnu 1989. godine. Tri mjeseca kasnije i De Klerk se sastaje s Mandelom, dok se kao ključni događaj u promjeni političkih prilika u zemlji smatra De Klerkov govor održan u Nacionalnoj skupštini 2. veljače 1990. Njime je najavio ukidanje zabrane Afričkog nacionalnoga kongresa, Panafričkoga kongresa, Južnoafričke komunističke stranke i ostalih proskribiranih političkih organizacija te bezuvjetno puštanje Nelsona Mandele iz zatvora nakon 28 godina. Mandela je pušten 11. veljače 1990. te su odmah otpočeli pregovori dvaju ključnih aktera u demokratskoj tranziciji, oporbe okupljene oko ANC-a i postojeće vlasti na čelu s De Klerkom.

Okolnosti pregovora 1990-1993: specifičnost tranzicije

Baš kao i u sličnim procesima u Srednjoj i Istočnoj Europi potkraj 1980-ih i početkom 1990-ih, i u južnoafričkom modelu tranzicije moguće je raspoznati tri glavne interakcije između aktera: vlast – oporba, reformatori – dogmati u vlasti i umjereni – ekstremisti u oporbi (Kasapović, 1996: 23). Ipak, ključna razlika postoji. Dok tranzicijski procesi u bivšim socijalističkim zemljama u Europi označuju razdoblje između propasti starog, nedemokratskoga poretka i konsolidacije novog, demokratskoga političkoga sustava, pri čemu se nacionalna ravnopravnost unaprijed podrazumijevala, barem kao ustavna kategorija, a civilno društvo postojalo makar u zamecima,¹⁸ južnoafrički model tranzicije generiran je istodobnim procesom stvaranja rasno nesegregiranog društva. Taj je proces, prvo u okviru konstitutivnih rješenja, a zatim i u

¹⁸ “U nedavnim borbama protiv nedemokratskih režima Istočne Europe i Južne Amerike stvorena je ideja u kojoj je naglašena paralela između civilnog društva i države. Ta dihotomija, podrazumijeva se, ima svoju dugu filozofsku genealogiju. Ta filozofska tradicija, što je za svrhu koja nas interesira i važnije, bila je politički korisna za one demokratske poretke koji su se javili u situacijama u kojima su pojedine političke organizacije bile zabranjene ili veoma slabe. Konceptija civilnog društva koje je u oporbi prema državi također je bila politički uporabljiva kada je oporba pokušavala izolirati nedemokratski režim i njegovu državu time što je stvarala jednu političku etiku ‘mi i oni’. U mnogim se zemljama zato građansko (civilno) društvo smatralo sjajnim primjerom demokratskog otpora i tranzicije” (Linz i Stepan, 1998: 23).

njihovoj primjeni u sferi normalne politike, bitno označio sadržaj i dinamiku promjena u zemlji, od popuštanja rigidnog odnosa režima prema crnačkoj većini potkraj 1980-ih do provedbe prvih demokratskih i sverasnih izbora u proljeće 1994. Ukratko, prvi je ili bolje rečeno nulti zadatak bio davanje osnovnih prava čovjeku i njihovo poštivanje, a zatim i širenje građanskih prava. Zato je tranzicija u Južnoafričkoj Republici ne samo proces dezintegracije autoritarnog režima i stvaranja demokratskih institucija, kako demokratsku tranziciju definira Adam Przeworski (Kasapović, 1996: 26), nego prije svega stvaranje sveobuhvatnih ustavnih i zakonskih uvjeta da u tom procesu sudjeluju akteri dotad segregiranog i diskriminiranog većinskoga stanovništva. Upravo je odluka reformatora unutar režima suočenog s neodrživošću prilika u zemlji da odbaci aparthejd kao društveni i politički imperativ potaknula demokratsku tranziciju. Što se tiče oblika same tranzicije, u južnoafričkom se slučaju može pronaći većina elemenata obrasca premještanja iz teorije Samuela P. Huntingtona.¹⁹ Vlast je, dakako, predstavljalo čelništvo Nacio-

¹⁹ “Premještanje (*transplacement*) proizvod je kombiniranih akcija režima i oporbe. U njemu je središnji odnos onaj između vlasti i oporbe, ali jednako su važni i odnosi među reformatorima i dogmatima unutar vlasti, kao i među umjerenima i ekstremistima unutar oporbe. Reformatori u vlasti moraju biti jači od dogmata da bi režimski akter uopće sudjelovao u procesu promjena, a umjereni moraju biti jači od ekstremista u oporbi kako bi bili pouzdan partner za vlast. Taj se model temelji na formalnim ili neformalnim pregovorima režimskih i oporbenih aktera. Sam proces najčešće ne protječe mirno, nego je praćen demonstracijama,

nalne stranke, dok je De Klerk kao reformator potpuno nadzirao dinamiku unutar aktera vlasti, marginalizirajući dogmatske pobornike rasizma koji su još tijekom Bothina predsjednikovanja izgubili prijašnje pozicije. S druge strane, umjereni Mandela nije dopuštao pojavu ekstremističkoga ponašanja na strani proturasističke oporbe premda se ondje pojavila snažna zuluanska Slobodarska stranka Inkatha (Inkatha Freedom Party, kratica IFP) predvođena radikalnim Mangosuthom Buthelezijem. Sukladno Huntingtonovim postavkama, tranzicija se u južnoafričkom slučaju temeljila što na formalnim što na neformalnim pregovorima režimskih i oporbenih aktera (Kasapović, 1996: 25), koji su dijelom tekli uz masovne prosvjede, pa čak i ubojstva, što se očito nije moglo izbjeći s obzirom na duljinu trajanja i ukorijenjenost sukoba. I dok je Inkatha tražila obračun s još uvijek aktualnim nositeljima vlasti, ANC²⁰ na čelu s Mandelom²¹ zalagao se za dogovor koji će uvažiti posebnosti svih političkih aktera, ustrajući na tri zahtjeva:

- slobodni i poštenu izbori s jednakim pravom glasa;
- vlast utemeljena na načelu “jedan čovjek, jedan glas”;

prosvjedima i štrajkovima s jedne te uhićenjima, torturom i nasiljem s druge strane. Ipak, pregovori naposljetku završavaju nekom vrstom pakta između vlasti i oporbe, koji omogućuje nastavak demokratizacije režima.” (Kasapović, 1996: 25-26)

²⁰ ANC je većinom okupljao crnačko stanovništvo iz redova naroda Bantu, poglavito naroda Xhosa.

²¹ Nelson Mandela izabran je za predsjednika ANC-a u srpnju 1991.

- potpuna integracija bjelačkoga stanovništva u buduću južnoafričku državu.

Istodobno s ukidanjem svih zakona 1990. i 1991. koji su prethodno doneseni u ime provedbe politike aparthejda intenzivirali su se pregovori vlasti i oporbe. No gotovo trogodišnje pregovore u nekoliko faza pratili su i teški incidenti s desetinama ubijenih, među kojima je bilo i međurasnih i međurasačkih obračuna.²² Inače, u Johannesburgu je u rujnu 1991. potpisan dogovor među glavnim političkim strankama, uključujući ANC, Nacionalnu stranku i Inkathu, kojima se pridružilo još dvadesetak političkih organizacija. Njime su se sve strane u pregovorima odrekle uporabe oružja i obvezale na strogo poštivanje demokratskih načela u pregovorima o budućnosti zemlje.

U traženju konsenzusa, pri čemu su predstavnici ANC-a nastojali institucionalizirati spomenuto načelo “jedan čovjek, jedan glas”, a predstavnici vlasti predlagali različite instrumente zaštite svoje manjinske pozicije, značajno je bilo formiranje Konvencije za demokratsku Južnu Afriku (Convention for a Democratic South Africa, kratica

²² “Službe sigurnosti istražile su sukobe između naroda Zulu koji podržavaju Inkathu i većinskih Xhosa koji su simpatizirali ANC-a, koji su zaprijetili da južnoafričkom konfliktu dodaju novu etničku dimenziju. U najgorem pojedinačnom incidentu zuluanski su izgređnici 16. lipnja 1992. napali i ubili 37 radnika smještenih u hostelu Boipatongu u blizini Johannesburga. Zapravo, nasilje se protegnulo sve do početka izbora, kada je skupina desničarskih fanatika pokušala uzurpirati vlast i uspostaviti novu državu utemeljenu na aparthejdu u ruralnoj Bophuthatswani, jednom od bantustana u vrijeme aparthejda” (Hauss, 2001: 93).

CODESA), koju je u prosincu 1991. utemeljilo 18 političkih stranaka i usuglasilo načela koja mora poštivati svaki budući dogovor i zakonska operacionalizacija. To su: nedjeljiva Južna Afrika, povelja o pravima čovjeka, višestranački sustav, vladavina utemeljena na ustavu, trodioba vlasti, pune građanske slobode te posebna prava za svaku manjinsku skupinu.

Premda se činilo da je postignut presudan korak u konkretizaciji dogovora, godina 1992.²³ označila je svojevrsan zastoj u pregovorima, posebice jer se stranke nisu mogle dogovoriti o načinu izbora buduće Ustavotvorne skupštine. CODESA-u je osobito pogodilo privremeni odlazak ANC-a pa se do ožujka 1993. nije postigao nikakav značajniji napredak. Tada se pak formiralo Pregovaračko vijeće, tzv. CODESA II, okupivši 26 političkih stranaka koje su uspjele ubrzati tijek pregovora pa je do rujna 1993. dovršen nacrt budućega privremenog Ustava. Sporazum o Ustavu potpisan je 18. studenoga 1993, što je bio preduvjet da se pristupi organizaciji prvih demokratskih, višerasnih izbora, okvirno zakazanih za travanj ili svibanj 1994. Sam je Sporazum na 142 stranice detaljno normirao politički ustroj zemlje, pri čemu su ključne norme institucionalizirale predstavljaj-

²³ U ožujku 1992. održan je referendum među postojećim biračkim tijelom o prihvaćanju politike predsjednika De Klerka, tj. o nastavku politike vlade da kroz pregovore s ANC-om i ostalim strankama postigne dogovor o novom ustavu. Na referendumu, na kojem je i dalje pravo glasa bilo uskraćeno crnačkoj većini, 68,7% birača podržalo je reforme, dok je protiv bilo 31,2% birača. Referendumu je pristupilo 85,1% upisanih birača.

nje bjelačke manjine u vladi sljedećih pet godina, zajamčile poštivanje privatnog vlasništva uz ogradu vraćanja otetog zemljišta ilegalno razvlaštenima u vrijeme segregacije te postulirale decentralizaciju zemlje i formiranje gornjega parlamentarnog doma kao jamca regionalnih posebnosti.

Institucionalno dizajniranje izbornoga sustava

Države poput Južnoafričke Republike koje su u relativno kratkom vremenu, konkretno u četiri godine (1990-1994), prošle kroz intenzivan redizajn svoga političkoga sustava zahvalni su primjeri primjene shvaćanja novog institucionalizma (Kasapović, 2004: 108). Od svih političkih institucija najviše je pozornosti izazvao dizajn novog izbornoga sustava s obzirom na to da se zemlja našla pred prvim kompetitivnim izborima u svojoj povijesti. Naime u izradi izbornoga sustava nije bila riječ o pukoj kombinatorici i odlučivanju između manje ili više prihvatljivog modela, nego o problemu kako institucionalno osigurati predstavljanje pojedinih dijelova biračkoga tijela s obzirom na rasne, etničke i regionalne razlike. Zakonotvorci su bili obvezni predložiti ono rješenje koje će biti posve usklađeno s proklamiranim načelom “nedjeljive Južne Afrike” i potpune primjene političkoga pluralizma.

U tako zadanim okvirima odabir razmjernog izbornoga sustava za postkonfliktne izbore 1994. godine učinio se jedinim mogućim rješenjem. S druge strane, prijedlog da se u izbornom zakonodavstvu uvede upravo taj izborni sustav značio je radikalan raskid s dotadašnjim izbornim modelom. Budući da je u Južnoj Africi prevladavala angloamerička pravna tradicija, i parla-

mentarni izbori za bjelačku, a kasnije i trikameralnu višerasnu Nacionalnu skupštinu organizirani su prema izbornom sustavu relativne većine u jednom krugu. Taj izborni sustav generira parlamentarnu većinu jedne stranke ili koalicije stranaka, pri čemu izborni pobjednik koji osvoji natpolovičnu većinu mandata ne mora osvojiti i natpolovičnu većinu glasova. Cilj je takve vrste predstavnštva stvaranje jasne parlamentarne većine, pri čemu stranačke sustave nastale iz većinskoga izbornoga sustava u jednom krugu najčešće karakterizira dvostranačje. To je, uostalom, pokazala i praksa južnoafričkih izbora do 1989, kada su se među bjelačkim biračkim tijelom oblikovale dvije po glasovima najjače stranke: Nacionalna stranka i Ujedinjena (južnoafrička nacionalna) stranka.

Takav tip polarizacije, a još više bojazan da će crnačka većina u biračkom tijelu potpuno onemogućiti parlamentarizaciju stranaka manjina, uvjerio je tvorce novog južnoafričkoga izbornoga sustava da tradicionalni model izbora relativnom većinom u jednom krugu nije prihvatljiv za novu južnoafričku zbilju. Stoga nije bilo dvojbi o tome da se odabere jedan od modela razmjernoga izbornoga sustava koji će tendirati "što čistijem" razmjernom predstavnštvu. Glavni stručnjak u predlaganju izbornoga sustava Kader Asmal, predstavnik ANC-a u pregovaračkom timu, odmah je predložio razmjerni model kao "najpošteniji sustav" za južnoafričke prilike (Reynolds, 1999: 184). Međutim Asmala su uz načelne vodili i pragmatični razlozi da to predloži.

Prvo, politički razlozi trebali su i domaćoj i međunarodnoj javnosti pokazati da se južnoafrička većina obazrivo ponaša prema južnoafričkim ma-

njinama, ne dopuštajući njezinu marginalizaciju pomoću institucionalnog inženjeringa. Drugo, demografski razlozi ukazivali su na to da je zemlja u posljednjih četrdeset godina pretrpjela znatne promjene u etničkoj slici te da su nastala brojna jednorasna područja u kojima bi primjena većinskog izbornog modela stvorila utvrde stranaka rasnih većina. Treće, praktični razlozi naglašavali su jednostavnost glasovanja primjenom razmjernoga sustava jer je većina biračkoga tijela bila nepismena ili polupismena pa joj je bilo lakše glasovati za prepoznatljive stranke na nacionalnoj razini nego za pojedinačne kandidate. Četvrto, funkcionalni su razlozi brojnim manjim strankama, posebice onima s radikalnijim programima, trebali omogućiti ulazak u parlament kako se s vremenom ne bi pretvorile u snažnu izvanparlamentarnu protusistemsku oporbu sposobnu inicirati nove konflikte. Asmalov je prijedlog, dakako, odmah naišao na odobravanje predstavnika Nacionalne stranke koja je otpočetak zagovarala razmjerni izborni sustav. Jedini disonantni tonovi došli su iz Demokratske stranke (Democratic Party, kratica DP) koja je načelno predlagala pojedinačno prenosivo glasovanje, ali je zamisao odbačena zbog niske političke kulture većine biračkoga tijela. Nakon što su predstavnici svih političkih stranaka u Pregovaračkom vijeću 1993. dogovorili model izbornoga sustava, preostalo je da utvrde odgovarajući sklop elemenata razmjernoga izbornoga sustava kako bi načelni dogovor postao praktično izvediv.

Izborni zakon iz 1993, s amandmanima iz 1994, normirao je izbor 400 zastupnika u Ustavotvornu skupštinu s petogodišnjim mandatom. Dvije stoti-

ne zastupnika biralo se s lista na razini devet provincija (Gauteng, KwaZulu-Natal, Western Cape, Eastern Cape, Northern Cape, Free State, Mpumalanga, Limpopo, North-West) kao devet različitih višemandatnih izbornih jedinica. Njihova je veličina ovisila o broju stanovnika (Butler, 2004: 105). Zapravo je cijela Južna Afrika funkcionirala kao jedna izborna jedinica s 400 mandata. Stranke su mogle sudjelovati na obje razine, ali i samo na razini provincija kako bi se olakšalo sudjelovanje regionalnim strankama. Od ukupno 400 mandata 200 mandata dijelilo se na razini devet provincija prema Droopovoj kvoti i metodi najvećeg ostatka. Ukupan broj mandata za svaku stranku izračunat je na temelju glasova dobivenih na nacionalnoj razini također prema Droopovoj kvoti i metodi najvećeg ostatka. Zatim je broj mandata osvojenih na razini provincija oduzet od ukupnog broja osvojenih mandata na nacionalnoj razini, a razlika je popunjena mandatima s nacionalnih lista. Ako stranka nije predložila nacionalnu listu, ta je razlika popunjena mandatima s lista na razini provincija. Napokon, izbori su se održali od 26. do 28. travnja 1994.

Glavne političke stranke na izborima 1994.

Razmjerni izborni sustav s nadmetanjem zatvorenih lista i bez prohibitivne klauzule, velik broj mandata koji su se dijelili na nacionalnoj razini (200) te mogućnost da na izborima sudjeluju i stranke s listama predloženima isključivo na regionalnoj razini dovelo je do sudjelovanja relativno velikog broja stranaka na izborima. Ukupno se natjecalo devetnaest lista (dvanaest samo na regionalnoj razini), što je znatan broj

s obzirom na to da su mnoge od njih osnovane tek nakon ukidanja zabrane proturežimskih političkih saveza u veljači 1990. Premda je na izbore izašlo relativno mnogo aktera, postkonfliktni izbori u Južnoafričkoj Republici predstavljali su zapravo referendum o glavnim nositeljima političkih promjena – ANC-u kao vodećoj političkoj organizaciji u zemlji i vodećem predstavniku ranije obespravljene crnačke većine i Nacionalnoj stranci čije je reformsko krilo iniciralo strukturne promjene 1989/1990.

Afričkinacionalni kongres (ANC) – podrijetlo stranke vezano je uz osnivanje Južnoafričkog nacionalnoga kongresa crnačkoga stanovništva (South African National Native Congress) 1912, koji je kasnije preimenovan u Afrički nacionalni kongres. Čelnici ANC-a, ali i znatan broj simpatizera nisu u Kongresu vidjeli klasičnu političku stranku, nego pravi “pokret za oslobođenje” (Butler, 2004: 107) pa su ga kao takvog percipirali i na prvim slobodnim višerasnim izborima 1994. Premda je bio utamničen od 1962. do 1990. i nije formalno bio na čelu ANC-a, Nelson Mandela bio je njegova ključna politička ličnost. Mandela je i formalno preuzeo mjesto predsjednika ANC-a 1991. te je vodio stranku i na izborima 1994. Što se tiče ideološkoga profila, ANC je otpočeka isticao svoj socijalistički program, oslanjajući se tijekom 1920-ih i 1930-ih godina na programe europskih socijalističkih i socijaldemokratskih stranaka. U razdoblju aparthejda naglasak je stavljen na borbu za prava čovjeka i politička prava crnačke i općenito nebjelačke diskriminirane većine, dok je na izborima 1994. ANC ponovno stavio u prvi plan socijalnu komponentu svoga djelovanja. To je bilo razumljivo jer se

obraćao biračkom tijelu koje je niz desetljeća bilo ne samo politički obespravljeno nego i ekonomski krajnje deprivilegirano. Stoga ne čudi suradnja ANC-a s radničkim sindikatom COSATU-om i također nanovo legaliziranom Južnoafričkom komunističkom strankom (South African Communist Party, kratica SACP).²⁴

Nacionalna stranka (NP) – osnovana 1914. stranka je do 1948, kada je osvojila većinu mandata na parlamentarnim izborima, vladajući punih četrdeset i šest godina bez prestanka, prolazila kroz ujedinjavanja s profilski sličnim strankama i kroz fracioniranje. Stranka je 1940. obnovila jedinstvo te je bila ključni politički akter koji je nakon izborne pobjede promicao sustavnu politiku aparthejda. Izrazito antikomunistička u vremenu hladnog rata, stranka je 1989. pod vodstvom Frederika W. de Klerka promovirala znatno umjereniji konzervativni program te je kao nositeljica reformi u društvu i političkom sustavu zemlje nastupila na izborima 1994. i osvojila glasove najvećeg dijela bjelačkog biračkoga tijela.

Slobodarska stranka Inkatha (IFP) – dok je ANC nastojao privući najveći dio crnačkoga stanovništva, neovisno o tome što su većinu njegovih simpatizera činili pripadnici naroda Bantu, Slobodarska stranka Inkatha nije krila svoj nacionalistički program vezan uz položaj naroda Zulu, manjine unutar crnačkoga korpusa. Na čelo joj je stao jedan od radikalnijih političara na izborima 1994, Mangosuthu Buthelezi, ali je Inkatha unatoč protivljenju suradnji s

predstavnicima dojučerašnjeg aparthejda prihvatila sva pravila izbornog nadmetanja, postigla relativan uspjeh na izborima i nametnula se kao glavna oporbena stranka unutar crnačkog biračkoga tijela.

Rezultati izbora 1994.

Postkonfliktni izbori u Južnoafričkoj Republici 1994. privukli su velik broj birača (86,7% registriranih birača), što je s obzirom na to da se radilo o prvim demokratskim, kompetitivnim izborima s jednakim pravom glasa za sve građane neovisno o rasi, bilo i očekivano. No iznenadio je mali broj nevažećih glasova (0,1%), osobito zato što je najvećem broju birača to bio prvi izlazak na birališta u životu, te su se točnima pokazala predviđanja da će usvojeni jednostavni izborni sustav s izborom zatvorenih stranačkih lista uvelike olakšati postupak glasovanja.

Izborna pobjeda ANC-a 1994. nije bila iznenađenje ni u zemlji ni u inozemstvu. Predstavnici međunarodne zajednice, konkretno članovi OUN-ova odjela Electoral Assistance Division (EAD), sudjelovali su u pripremi i organizaciji izbora na traženje samih južnoafričkih vlasti te je jedinstven stav i međunarodnih i domaćih analitičara bio da su postkonfliktni izbori u JAR-u bili slobodni i poštene. Kako se i očekivalo, ANC je trijumfirao veoma uvjerljivo, a prije izbora nagađalo se jedino o tome hoće li Nelson Mandela i njegova stranka (na izborima je nastupila u neformalnoj koaliciji s COSATU-om i SACP-om) uspjeti osvojiti dvotrećinsku većinu glasova te dvotrećinsku većinu mandata u Ustavotvornoj skupštini. Iako je bio blizu dvotrećinske većine, ANC je ipak dobio 62,6% glasova i osvojio 252 mandata ili 63,0% od ukup-

²⁴ SACP je osnovan 1921, a zabranjen 1950. pa su njegovi aktivisti nastavili djelovati kroz ANC.

no 400 mandata. Razmjerni izborni sustav s uporabom Droopove kvote i metode najvećeg ostatka, nepostojanje zakonskog izbornoga praga te čak 200 mandata koliko se dijelilo na nacionalnoj razini utjecali su na visok stupanj razmjernosti pa su nadpredstavljenost i podpredstavljenost stranaka u Skupštini bili zanemarivi.

ANC je dobio manje-više ravnomjernu podršku u cijeloj zemlji, dok je Inkatha, kako se i očekivalo, najbolji rezultat postigla u provinciji Kwa-Zulu-Natal na istoku zemlje u kojoj živi narod Zulu. Visok postotak podrške Nacionalnoj stranci (20,4% glasova i 82 mandata) potvrdio je dvije činjenice. Prvo, NP je uživao gotovo plebiscitarnu podršku bijelaca i drugo, znatno veći postotak podrške stranci u odnosu na udio bjelačkoga stanovništva u zemlji posvjedočio je da je crnačko stanovništvo demografski znatno mlađe od bjelačkoga. Odnosno da je, gledajući u postocima, mnogo više crnaca mlađih od 18 godina, s koliko se stjecalo aktivno i pasivno biračko pravo, nego bijelaca. I dok su ANC, NP i Inkatha (10,5% i 43 mandata) s pravom bili zadovoljni rezultatima izbora, neuspjeh su doživjeli PAC u crnačkom dijelu biračkoga tijela (ukupno 1,2% glasova) te Demokratska stranka, većinski orijentirana na bjelačko biračko tijelo (ukupno 1,7% glasova). Za razliku od njih nov osnovana konzervativna Slobodarska fronta (FF) s 2,2% glasova i 9 mandata potvrdila je da među bjelačkim biračima i dalje postoji zabrinutost glede budućeg ustavnoga položaja njihove manjine. Naime privremeni Ustav iz 1993. jest jamčio punu ravnopravnost, ali su tek nakon izbora 1994. trebali početi razgovori o konačnom institucionalnom političkom uređenju Južnoafričke

Republike, koji su kulminirali donošenjem novog Ustava 1996.

Ukidanje međunarodnih sankcija i pregovori o novom ustavu

Neposredno nakon provedenih izbora i proglašenja njihovih rezultata međunarodna je zajednica na čelu s OUN-om odlučila i formalno ukinuti preostale sankcije protiv Južnoafričke Republike. Tako je 25. svibnja 1994. Vijeće sigurnosti jednoglasno donijelo Rezoluciju 919 kojom je derogiralo embargo na oružje i druge međunarodne restrikcije, čime je Južnoafrička Republika potpuno reintegrirana u sustav OUN-a.²⁵

²⁵ "Vijeće Sigurnosti, pozivajući se na ranije Rezolucije u vezi s Južnoafričkom Republikom, poglavito na Rezolucije 282 (1970), 418 (1977), 421 (1977), 558 (1984) i 591 (1986), pozdravlja prve sverasne višestranačke izbore i utemeljenje ujedinjene, demokratske i nerasističke vlasti u Južnoafričkoj Republici, koja je inaugurirana 10. svibnja 1994. Primajući pismo od 18. svibnja 1994. predsjednika Južnoafričke Republike Nelsona R. Mandele (S/1994/606, aneks) te naglašavajući hitnu potrebu olakšavanja procesa reintegracije Južnoafričke Republike u međunarodnu zajednicu, uključujući i sustav Ujedinjenih naroda, (1) donosi odluku prema Glavi VII Povelje Ujedinjenih naroda o završetku embarga na oružje i ostalih restrikcija protiv Južnoafričke Republike uvedenih Rezolucijom 418 (1977) od 4. studenoga 1977; (2) donosi odluku da se ukinu i ostale mjere protiv Južnoafričke Republike sadržane u Rezolucijama Vijeća sigurnosti, poglavito one navedene u Rezolucijama 282 (1970) od 23. srpnja 1970, 558 (1984) od 13. prosinca 1984. i 591 (1986) od 28. studenoga 1986; (3) donosi odluku o raspuštanju Povjerenstva Vijeća sigurnosti osnovanog Rezolucijom 421 (1977) koje se bavilo pitanjem Južnoafričke Republike, prema prvi-

Na prvoj sjednici Ustavotvorne skupštine u svibnju 1994. ANC i NP formirali su parlamentarnu koaliciju i koalicijsku vladu, dok su članovi Ustavotvorne skupštine za predsjednika države s petogodišnjim mandatom izabrali Nelsona Mandelu, čime je i simbolično završeno tragično razdoblje u povijesti zemlje. Frederik W. de Klerk postao je pak izvršni zamjenik predsjednika u južnoafričkoj Vladi nacionalnog jedinstva. Prethodno su oba političara kao najvažniji provoditelji opsežnih reformi i mirnoga prijenosa vlasti u Južnoafričkoj Republici nagrađena Nobelovom nagradom za mir 1993.

Dobivši međunarodne pohvale za uspješno započetu demokratsku tranziciju, koja je prije samo pet godina izgledala kao utopistički politički proces, Južnoafrička Republika našla se u novoj fazi pregovora o uređenju svoga političkoga sustava. Nanovo su glavni akteri pregovora, ovaj put s punom demokratskom legitimacijom, bili ANC i NP koji su, sukladno proklamiranom načelu nacionalnoga konsenzusa o ustavnim rješenjima, u pregovore uključili i sve ostale parlamentarne stranke te ustavnopravne stručnjake i relevantne nevladine organizacije. Glavnina pregovora ticala se državnog uređenja, tj. izbora između predsjedničke i parlamentarne republike, zatim eventualne federalizacije zemlje te ustavnih mehanizama zaštite manjinskih etničkih skupina.

ANC se zalagao za parlamentarizam s naglašenijom ulogom predsjednika,

lu 28. Privremenoga pravilnika rada Vijeća sigurnosti, koja stupa na snagu s datumom prihvaćanja ove Rezolucije; (4) poziva sve države da razmotre odgovarajuće uključivanje odredbi ove Rezolucije u svoje pozitivne norme" (Rezolucija 919 VS-a).

unitarnu državu s određenim stupnjem decentralizacije te za implementaciju najviših standarda zaštite manjina. Predstavnici NP-a predlagali su ključne elemente konsocijacijske demokracije²⁶ od kojih su neki i usvojeni, poput političkoga predstavništva zasnovanog na načelu razmjernosti. Inkatha se pak zalagala za snažnu regionalizaciju zemlje imajući u vidu vlastiti politički položaj u provinciji KwaZulu-Natal. No ANC je ustrajao na unitarnom rješenju pa je devet provincija dobilo tek manji stupanj samouprave uvođenjem dvodomnog državnoga parlamenta s gornjim domom kao predstavnikom provincija. Nakon intenzivnih dvogodišnjih pregovora Ustavotvorna skupština prihvatila je novi Ustav Južnoafričke Republike 8. svibnja 1996. te amandmane na prvotni tekst Ustava 11. listopada iste godine. Ustav je u svojoj preambuli istaknuo često upotrebljavanu političku krilaticu "ujedinjeni u različitosti" te u prvoj rečenici naglasio nepravdu koja je obilje-

²⁶ "Model demokracije u pluralnim društvima koja su snažnim vjerskim, jezičnim, etničkim, rasnim, ideološkim i regionalnim rascjepima podijeljena na posebne segmente što ih je nužno držati na okupu skupom posebnih društvenih i političkih pravila i institucija. Temelji se na četiri načela: 1. na vlasti je koalicija političkih vođa svih najvažnijih segmenata društva; 2. vitalni interesi manjina štite se načelom veta koje može biti pisana norma ili nepisana nagodba; 3. političko predstavništvo zasniva se na načelu razmjernosti koje ne isključuje paritetnu zastupljenost ili nadpredstavljenost manjinskih segmenata; 4. segmenti su samostalni u odlučivanju o vlastitim pitanjima, što podrazumijeva i federalizam ako su segmenti koncentrirani na određenim područjima i odvojeni jedni od drugih" (Kasapović, 2003: 203).

žila povijest zemlje. Ustav je stupio na snagu 7. veljače 1997, a svojom je strukturom i brojem područja koje normira jedan od najopširnijih ustavnih dokumenata na svijetu (243 članka).

Prema Ustavu, Republika Južna Afrika (Južnoafrička Republika) suverena je i demokratska država koja promiče ljudsko dostojanstvo, unapređenje prava i sloboda čovjeka, nerazizam i neseksizam te punu ravnopravnost²⁷ svih svojih građana (članak 1). U tom je smislu integralni dio Povelja prava koja precizno određuje sadržaj prava čovjeka i građanina te normira da su ravnopravnost na temelju rase, boje kože, etničke pripadnosti, socijalnog podrijetla, spola, vjerskih uvjerenja i jezika te ljudski život i dostojanstvo potpuno zaštićeni bez ikakvih iznimaka (članak 37).

Što se tiče političkoga sustava, izvršena je trodioba vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, pri čemu zakonodavnu vlast ima parlament sastavljen od

dva doma: Nacionalne skupštine kao donjeg doma i Nacionalnog vijeća provincija kao gornjeg doma (članak 42). Nacionalna skupština bira se na općim demokratskim izborima na pet godina, pri čemu je ustavno određeno da se izbori provode prema razmjernom izbornom sustavu (članak 46). Nacionalna skupština ima najmanje 350, a najviše 400 zastupnika (članak 46), dok u Nacionalno vijeće provincija ulazi po deset zastupnika iz svake od devet provincija koje delegiraju njihovi parlamenti (članak 48). Izvršnu vlast čini predsjednik kao državni poglavar, kojeg na pet godina bira Nacionalna skupština na svojoj konstituirajućoj sjednici nakon provedenih izbora (članak 86). Predsjednik je istodobno na čelu vlade, odnosno kabineta te imenuje potpredsjednika kabineta i ministre (članak 91). Nacionalna skupština može opozvati predsjednika jedino u slučaju teških kršenja Ustava, i to dvotrećinskom većinom svih članova (članak 89). Napokon, sudbena je vlast organizirana na nekoliko razina, a sastoji se od jedanaestochlanog Ustavnoga suda, Vrhovnoga prizivnoga suda, visokih sudova i magistrálnih sudova (članak 166). Južna Afrika se, prema Ustavu, sastoji od devet provincija koje imaju svoju zakonodavnu vlast, odnosno parlamente (od 30 do 80 zastupnika) i svoju izvršnu vlast koju čine premijeri (članak 104 i 125). Ovlasti provincija ograničene su na pokrajinska pitanja i podređene su tijelima središnje vlasti.

Prilike nakon izbora 1994. ukazuju na nove izazove i probleme. Neovisno o činjenici da je Južnoafrička Republika uvjerljivo najbogatija država kontinenta s moćnim rudarstvom, industrijom i trgovinom, tamošnja ekonomija pati od dva velika nedostatka. Prvo, to je izra-

²⁷ "(1) Svatko je pred zakonom jednak i ima jednaka prava na zakonsku zaštitu i koristi od zakona. (2) Jednakost uključuje puno i jednako uživanje svih prava i sloboda. Kako bi se promicala postignuta jednakost, zakoni i ostali akti moraju štiti pojedince i skupine pojedinaca te sprečavati diskriminaciju bilo koje vrste. (3) Država ne smije posredno ili neposredno diskriminirati nikoga, ni po kojoj osnovi, uključujući rasu, rod, spol, trudnoću, bračni status, etničko i socijalno podrijetlo, boju kože, seksualnu orijentaciju, dob, posebne potrebe, vjeru, savjest, uvjerenja, kulturu, jezik i rođenje. (4) Nijedan pojedinac ne smije diskriminirati drugoga pojedinca ili skupinu ni po jednoj navedenoj osnovi. Nacionalno zakonodavstvo mora sprečavati i zabranjivati bilo kakvu diskriminaciju." (Ustav Republike Južne Afrike, članak 9).

zita razlika između bogatog i siromašnog dijela državljana, pri čemu se srednja klasa među autohtonim afričkim stanovništvom tek počela oblikovati. I drugo, to je visoka stopa nezaposlenosti koja se, prema podacima iz 1999, popela na alarmantnih 40%, uključujući i osobe koje posao ne traže aktivno (Butler, 2004: 39). Ekonomske nejednakosti više prijete procesu tranzicije negoli rase različitosti, to više što zemlja nema jasno razrađene javne politike kada su u pitanju zdravstvena skrb, ravnopravnost spolova, obrazovanje, stanovanje, opskrba energijom i zemljišna reforma. Poseban je slučaj epidemija side koja više nije samo zdravstveno pitanje, nego i prvorazredan ekonomski problem. Nadalje, već se po objavi izbornih rezultata 1994. moglo nazrijeti da bi stranački sustav koji tendira sustavu s dominantnom strankom lako mogao otkliziti prema *de facto* jednostranačju bez pravoga korektiva u oporbi. Zasad oporbenu ulogu ima nacionalistička Slobodarska stranka Inkatha koja zastupa interese naroda Zulu te Demokratski savez (eng. Democratic Alliance, kratica DA)²⁸ koji je nakon izborne implozije (Nove) Nacionalne stranke NNP-a (1994: 20,4%; 1999: 6,9 %; 2004: 1,7%)²⁹ preuzeo primat među biračima europskoga podrijetla.

Stoga su očito najvažniji ciljevi i aktualne i budućih južnoafričkih vlasti

²⁸ Demokratski savez nastao je 2000. ujedinjenjem Demokratske stranke i Nove nacionalne stranke. Unatoč tomu što je Nova nacionalna stranka istupila iz Saveza već 2001, demokrati su zadržali novo ime.

²⁹ Na posljednjim izborima za Nacionalnu skupštinu održanima 14. travnja 2004. ANC je dobio 69,7% glasova i osvojio 279 mandata, DA 12,4% glasova i 50 mandata, a IFP 7,0% glasova i 28 mandata.

nastavak mirotvorne politike i saniranja posljedica rasne segregacije i politike aparthejda, izgradnja jedinstvene nacije, koliko god se to činilo složenim poslom, te ustrajavanje na demokraciji i funkcioniranju njezinih institucionalnih izvedenica.

Zaključak: koliko Južnoafričkih Republika?

Američki teoretičar institucionalnog inženjeringa u podijeljenim društvima Donald L. Horowitz u svom djelu *A Democratic South Africa* iz 1991, objavljenom nakon početka sveobuhvatnih reformi južnoafričkih društvenih i političkih prilika, razlučio je čak dvanaest različitih stajališta o tome što jest i što može biti Južnoafrička Republika nakon ukidanja aparthejda. Horowitz, među ostalim, navodi tadašnje službeno stajalište o društvu četiriju rasa, stajalište potpisnika Povelje iz 1955. o zemlji koja ravnopravno pripada svima, rasističko stajalište o iminentno kolonijalnoj zemlji, stajalište crnačkih socijalista o budućoj klasnoj revoluciji te konsocijacijsko stajalište o potrebi trajnog usuglašavanja svih čimbenika južnoafričke zbilje. Šesnaest godina nakon Horowitzove analize i pitanja može li Južnoafrička Republika uopće biti skladno društvo s razvijenim institucijama demokratskoga političkoga poretka, čini se da odgovor ni približno nije jednoznačan. Jasno je da je zemlja znatno odmakla u procesu demokratske tranzicije, što je gotovo ravno čudu s obzirom na nasljeđe s kojim je u taj proces ušla 1990.³⁰ U odno-

³⁰ "Preobrazba Južnoafričke Republike iz militarizirane države utemeljene na aparthejdu u ustavni poredak utemeljen na demokraciji bila je jedna od najvažnijih političkih

su na tranzicijske procese u ostalim zemljama tzv. Trećeg svijeta, poglavito u odnosu na latinskoameričke (Brazil, Argentina, Čile) i istočnoazijske zemlje (Južna Koreja) s kojima se Južnoafrička Republika može usporediti zbog stupnja razvijenosti, nasljeđa vlasničkih odnosa i tržišnoga gospodarstva te položaja u međunarodnim odnosima, južnoafričko je društvo bilo rasno nepremostivo podijeljeno, a sukobi represivnog režima i diskriminirane većine dugotrajni i krvavi. Upravo zbog toga sukladni su politički rascjepi kao stabilni obrasci polarizacije doveli do podrške akterima koji su i dalje rasno obilježeni. Međutim ne i rasistički obilježeni, što je nesumnjivo bio najteži i zasad najuspješniji element postsegregacijskih tranzicijskih procesa. Uspoređuje li se pak Južnoafrička Republika sa zemljama Srednje i Istočne Europe u kojima je demokratska tranzicija počela doslovce istodobno, zemlja je u odnosu na neke od njih (bivše sovjetske republike u Zakavkazju i Srednjoj Aziji) u ovom trenutku gotovo nedostižan primjer promjena koje su napredovale prema demokratskoj konsolidaciji. No i u tom slučaju Južnoafrička Republika ostaje zemlja čija će tranzicija ovisiti u prvom redu o suglasnosti aktera nekadašnjega sukoba da je rasna segregacija ireverzibilna u svakom pogledu.

Južnoafrička je Republika, nema sumnje, uspješno prošla najtežu, početnu fazu preobrazbe iz rigidnog rasističkog režima u tranzicijsku poliarhiju. Petnaest godina nakon početka reformi zemlja je prošla kroz tri ciklusa parla-

tranzicija na izmaku 20. stoljeća. Najviše je iznenadilo to što je taj prijelaz uglavnom protekao mirno, protivno svim predviđanjima o 'neizbježnom krvoproliću' (Hague i dr., 2001: 250).

mentarnih izbora, dobila novoga predsjednika Thaba Mbekija (1999) i stekla iznimno važnu ulogu u međunarodnim odnosima kao svojevrsna odvjernica afričkoga kontinenta i primjer da dojučerašnji autoritarni režimi i segregirana društva mogu započeti uspješne reforme. No dugogodišnja segregacija i nekorijenjenost demokratskoga političkoga ponašanja suočavaju Južnoafričku Republiku s mogućnošću da tranzicijski procesi u nekim dionicama poprime retrogradan tijek. Najveću odgovornost pritom ima vodeći politički akter, ANC³¹, koji ima doista težak, ali ne i neostvariv zadatak: nadzirati i poticati daljnju demokratizaciju političkoga sustava te kontrolirati procese unutar sebe kako ne bi postao hegemon na političkoj sceni opterećenoj nizom različitosti i sjećanja na prošlost. *Dugina nacija?* Optimizam vrijedan truda.

³¹ Uspoređuje li se struktura stranačkih odnosa u Južnoafričkoj Republici s tranzicijskim zemljama u Srednjoj i Istočnoj Europi, moguće je poslužiti se interpretacijom mađarskog autora Andrása Kőrösenya koji prirodu i snagu rascjepa u pojedinim zemljama objašnjava razlikama koje su ponajprije proistekle iz postojanja ili nepostojanja etničkih sukoba (Kasapović, 1996: 125). U njegovu razlikovanju tri tipa nastalih stranačkih sustava južnoafrički je slučaj najbliži neautoritarnom sustavu s dominantnom strankom (npr. Poljska), pri čemu se ANC može pojmiti kao svojevrsna "kišobranska organizacija" proturasističkog pokreta crnačkoga stanovništva. Ipak, treba istaknuti da je ANC u odnosu na slične organizacije u Srednjoj i Istočnoj Europi imao i jasnu političku orijentaciju, blisku socijalističkoj ideologiji, a ne samo prepoznatljiv proturežimski karakter. Ostala su dva stranačka sustava prema Kőrösenyu autoritarni sustav s dominantnom strankom (npr. Rumunjska) i kompetitivni stranački sustav (npr. Mađarska).

LITERATURA

- Ake, Claude (1996). *Democracy and Development in Africa*, The Brookings Institution, Washington D. C.
- Butler, Anthony (2004). *Contemporary South Africa*, Palgrave Macmillan
- Collin Marks, Susan (2000). *Watching the Wind: Conflict Resolution During South Africa's Transition to Democracy*, United States Institute of Peace
- Galtung, Johan (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi
- Hague, Rod, Harrop, Martin, Breslin, Shawn (2001). *Komparativna politika i vladavina*. Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Haus, Charles (2001). *International Conflict Resolution: International Relations for the 21st Century*, Continuum, London, New York
- Hayward, Fred M. (ur.) (1987). *Elections in Independent Africa*, Madison
- Horowitz, Donald L. (1991). *A Democratic South Africa?*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Oxford
- Kasapović, Mirjana (1996). *Demokratska tranzicija i političke stranke. Razvoj političkih stranaka i stranačkih sustava u Istočnoj Europi*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Kasapović, Mirjana (2004). "Institucionalni dizajn – najkonjunktornija grana suvremene političke znanosti", *Politička misao*, vol. XLI (2004), br. 1, str. 102-114, Zagreb
- Knox, Colin, Quirk, Padraic (2000). *Peace Building in Northern Ireland, Israel and South Africa: Transition, Transformation and Reconciliation*, Macmillan Press Ltd.
- Linz, Juan J., Stepan, Alfred (1998). *Demokratska tranzicija i konsolidacija*. Filip Višnjić, Beograd
- Mileta, Vlatko, Vukadinović, Radovan (1996). *Europska integracija i ruska dezintegracija*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Natek, Karel, Natek, Marjeta (2004). *Države svijeta*, Mozaik knjiga, Zagreb
- Nohlen, Dieter, Krennerich, Michael, Thibaut, Bernhard (1999). *Elections in Africa*, Oxford University Press, Oxford
- Reilly, Benjamin (2001). *Democracy in Divided Societies*, Cambridge University Press, Cambridge
- Reynolds, Andrew (1999). *Electoral Systems and Democratization in Southern Africa*, Oxford University Press, Oxford
- Vukadinović, Radovan (1998). *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb

South Africa: From Apartheid to Post-Segregational Transition

SUMMARY

In the 20th century a number of countries went through dramatic social and political changes, passing from totalitarianism to consolidated democracy, but South Africa is in a league of its own. The southernmost African state has acquired a *sui generis* position due to the fact that its regime systematically exercised rigorous racial segregation and discrimination against the natives. The peak of that policy was the introduction of apartheid in 1950 which was characterised by sustained repression and simultaneous international isolation. Apartheid came to an end in 1990 with the beginning of democratic and post-segregational transition. After three cycles of multirace competitive elections, South Africa is today a state whose successfully launched transition is marked by a relatively high degree of internal stability and an active role in the international community, but also by completely new challenges, such as AIDS and an increase in crime, regional rivalries and the threat of emergence of an “inverse” racism.